

Recenzie de carte: Andrei Pleșu, Despre Îngeri, Editura „Humanitas”, București, 2010, 284 pagini...

Motto: „Pentru unii, înțeleg foarte bine, a vorbi, astăzi, despre îngeri sună ca nuca-n perete. Dar în definitiv nu toți trebuie să ajungem analiști politici, tranzitologi, profesioniști ai reformei. E bine ca în orizontul nostru mental să apară, din când în când măcar, și lucruri mai puțin subînțelese, mai puțin actuale. Altfel ne înțepenesc încheieturile și murim de plictiseală. Reflecția despre îngeri poate fi, vă asigur, o bună terapeutică pentru combaterea mediocrității intelectuale, de a cărei amenințare nu scapă nimeni.“ (Andrei Pleșu).

Omul de cultură Andrei Pleșu s-a născut la 23 august anul 1948, în municipiul București. Absolvent al Facultății de Arte Plastice, Secția de istoria și teoria artei. Doctoratul în istoria artei la Universitatea din București, cu teza Sentimentul naturii în cultura europeană. Lector universitar la Academia de Arte Plastice, București (cursuri de istorie și critică a artei moderne românești) (1980-1982). Profesor universitar de filozofie a religiilor, Facultatea de Filozofie, Universitatea din București (1991-1997). Fondator și director al săptămânalului de cultură Dilema (1993). Fondator și președinte al Fundației „Noua Europă” și rectorul Colegiului „Noua Europă” (1994). Membru al World Academy of Art and Science (1997). Membru al Académie Internationale de Philosophie de l'Art, Geneva, Elveția (1999). Dr. phil. honoris causa al Universității „Albert Ludwig” din Freiburg im Breisgau, Germania (2000) și al Universității „Humboldt” din Berlin, Germania (2001). Commandeur des Arts et des Lettres, Paris, Franța (1990). New Europe Prize for Higher Education and Research la Berlin, acordat de Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences, Stanford, Institute for Advanced Study, Princeton, National Humanities Center, Research Triangle Park, North Carolina; Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS), Wassenaar; Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences (SCASSS), Uppsala și Wissenschaftskolleg zu Berlin (1993). Premiul Academiei Brandenburgice de Științe din Berlin, Germania (1996). Ordre national de la Légion d'Honneur al Franței (în martie, în gradul de Commandeur și, în decembrie, în gradul de Grand Officier) (1999) etc.

Activitatea publicistică: Călătorie în lumea formelor (eseuri de istorie și teorie a artei), Meridiane, București, 1974; Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană, Univers, București, 1980; ediții Humanitas, 1992, 2003; Francesco Guardi, Meridiane, București, 1981; Ochiul și lucrurile (eseuri), Meridiane, București, 1986; Minima moralia (elemente pentru o etică a intervalului), Cartea Românească, București, 1988; ediții Humanitas, 1994, 2002, 2006, 2008 (trad.: franceză, L'Herne, Paris, 1990; germană, Deuticke, 1992; suedeză, Dualis, Ludvika, 1995, maghiară, Tinivár, Cluj - Napoca, 2000; împreună cu fragmente din Limba păsărilor, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000; slovacă, Kalligram, Bratislava, 2001); Jurnalul de la Tescani, Humanitas, București, 1993, 1996, 2003, 2005, 2007 (trad.: germană, Tertium, Stuttgart, 1999; maghiară, Koinónia, Budapesta, 2000); Limba păsărilor, Humanitas, București, 1994; reeditare Humanitas, 1997; Chipuri și măști ale tranziției, Humanitas, București, 1996; Eliten - Ost und West, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2001; Despre îngeri, Humanitas, București, 2003; reeditare Humanitas, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008; Obscenitatea publică, Humanitas, București, 2004; reeditare Humanitas, 2005; Despre bucurie în Est și în Vest și alte eseuri, Humanitas, București, 2006, 2007, precum și numeroase studii și articole în reviste românești și străine.

Despre îngerii sau conturarea elementelor pentru o teorie a proximității, o proximitate pe care fiecare o percepe subiectiv, prin obiectivitatea propriei sale personalități. Premisa volumului o constituie afinitatea lui Andrei Pleșu pentru reflexul firesc al spațiilor intermediare, care în plan ontologic se ființează prin îngerii... Autorul se confesează încă din debutul primului capitol, [...] n-am văzut niciodată îngerii. Sau nu-mi amintesc să fi văzut. Nu fac parte dintre cei care se pot lăuda cu experiențe directe, n-am organ pentru fenomene, ceea ce subliniază că această carte nu istorisește întâmplări supranaturale, neobișnuite sau trăiri limită, ci este o reflectare a unei probleme, în acest caz, anghelologia.

Background-ul artistic al desăvârșirii acestei opere nu este similar cu *pacea benedictină a unei chilii căptușite de cărți*, Andrei Pleșu neavând calma suită de idei a cercetătorului tradițional. A scris gătuțit, respirând greu, în clipele și momentele lăsate și rămase libere de felurite tensiuni centrifugale, dar tocmai aceste detalii au făcut ca acest proiect să devină pentru autor o formă de supraviețuire intelectuală. În ceea ce privește structura, cartea are două părți: prima, o *introducere în angelologie*, care își propune să argumenteze cititorului rubricile semnificative ale domeniului. Este o selecție, prelucrată, a notelor de curs susținute de Andrei Pleșu, observându-se astfel tonul discursului didactic (marcat de oralitate și de anumite strategii divulgative și, să nu uităm, referințele bibliografice de rigoare). A doua parte este în același timp mai puțin convențională și mai sobră, preia teme din partea precedentă pentru a le specifică și a le adânci și, de ce nu, pentru a deschide teme noi (acum textul e mai puțin oral, mai analitic).

Cu intenții relativ modeste, Andrei Pleșu nu ne livrează o nouă contribuție științifică, un tratat de angelologie sau un masiv tratat de doctorat, ci își propune ca tema dezbătută să devină un subiect plauzibil pentru cititorul contemporan, care, trebuie să recunoaștem este destul de sceptic în ceea ce privește esența teologică. Personal, consider că această carte nu se constituie sub nicio formă în canoanele specifice textelor biblice, ci redă angelologiei, așa cum opinează și Pleșu, *demnitatea culturală și relieful existențial pe care cred că le merită*. Aș spune eu că acest discurs eseistic (care pe alocuri este lipsit de pedanteria academică, ceea ce îi conferă și un grad înalt de reflexivitate) este remediul pentru curiozitatea și onestitatea intelectuală a unui cititor care dorește să citească și «altceva».

Chiar dacă este o carte despre îngerii și aceștia ar fi trebuit să fie personajele principale, *povestea* are ca nucleu ființa umană, respectiv identitatea sa prin raportare la (im)perfectiune, la suma tuturor ipostazelor temporale pe care un individ le parcurge evoluând, depășindu-se, revizuindu-se, (re)actualizându-se. Dintre titlurile capitolelor care alcătuiesc acest volum amintesc: *Farmecul lumilor intermediare, Îngerii și imaginalul, Experiențe, tatonări, lecturi* etc., fiecare capitol fiind o piesă importantă a acestui puzzle, o lecție de semiotică a intervalului.

Propriul extins al ființei umane către tot ceea ce, *fără să ne fie străin, e altceva în noi, altceva-ul nostru*, se definește ca alteritate identică a individualității, respectiv îngerul. Având ca scenografie eticul, în speță, reglarea mișcării noastre între bine și rău (acceptând acest aspect dihotomic, dincolo de relativitatea acestor două concepte), se nuanțează și comportamentul ființei umane în interval deoarece, în cele din urmă, suntem ființe de interval (ființa neputându-se identifica și cu non-eul său). Această ecuație subliniază și *diferența dintre îngerii și noi – pentru că și îngerii sunt ființe ale intervalului – este că pentru ei problema opțiunii s-a pus o singură dată, în vreme ce pentru noi ea se pune clipă de clipă*. Mai mult decât atât, dacă ar fi să acceptăm ideea că *îngerii sunt dublul ceresc al omului sau variantele mai structurate ale identității umane*, atunci suntem mereu însoțiți de modelul nostru, de portretul nostru îmbunătățit. *Și suntem – sau, în orice caz, ar fi bine să fim – într-un dialog permanent cu posibilul acestui portret. [...] El conjugă neobosit, la optativ, curgerea vieții noastre, așa cum am face-o noi înșine dacă am fi în condiția lui*.

O altă idee foarte interesantă care se desprinde din acest text este supra-angelicitatea umană, care, bineînțeles, trebuie înțeleasă din prisma ordinii ierarhice a lumii, a materialității. În acest sens este primordial să amintim caracteristicile ființei umane: natura stăpânitoare a omului, felul întreit al cunoștinței noastre (cunoștința mintală sau înțelegătoare, rațională și pe aceea prin simțuri) etc. De asemenea, *lumea stee o unitate ierahică: unitas ordinis. Ea are rost, este rânduită, în sensul că nimic nu este întâmplător în teritoriul ei. [...] Este o ordine vie, flexibilă, care nu exclude misterul*, iar «sociologia cerului» se instituie prin comprehensiunea proximității, sub forma *începutului parcurgerii, convertirea vidului în interval dinamic, în drum*. Prin extensie, putem compara capacitatea autorului de reprezentare și de exemplificare a angelologiei sau a unor elemente de celest cu talentul unui pictor care, prin culori meșteșugite, dă contur unor realități fără suport palpabil, acest aspect poate fi convertit și problemei reprezentabilității îngerilor (în același interval: materie – spirit, corp – suflet etc). Cu toate că pentru unii cititori subiectul abordat de Andrei Pleșu poate fi unul neinteresant și anost, în ceea ce mă privește împărtășesc punctul de vedere al autorului: *Este bine ca în orizontul nostru mental să apară, din când în când măcar, și lucruri mai puțin subînțelese, mai puțin actuale. Altfel ne înțepenesc încheieturile și murim de plictiseală. Reflecția despre îngeri poate fi, vă asigur, o bună terapie pentru combaterea mediocrității intelectuale de a cărei amenințare nu scapă nimeni. A fi sau a nu fi în dialog cu îngerul*

În altă ordine de idei, adâncind și aprofundând mai mult lucrurile, vom afirma și sublinia că Omul, ca încununare a creației, ca sinteză a acesteia, cuprinde înlauntrul său, mineralitate, animalitate, dar deopotrivă, treptele sublime ale ierarhiilor superioare. Cu alte cuvinte, spune Andrei Pleșu în lucrarea sa *Despre îngeri*, că omul este un ansamblu simfonic din care nu se aude decât un paragraf. "Îngerul este arvuna celestă a acestei armonii. Prin el descoperim dintr-o dată întreaga noastră sonoritate, auzim partea încă neauzită a melodiei proprii." Dar câți ascultăm cu adevărat această melodie? Preferăm să catalogăm experiențele cotidiene în simpli termeni antitetici de genul noroc/ghinion, ori să devenim dependenți față de multitudinea de talismane, amulete de tot soiul, apărute pe piață, inconsistenței noastre. Poate fi și o problemă de limbaj, și atunci este mai puțin gravă, însă adevărata dilemă este că această neîncredere în Pronia divină, devine cumva ființială omului postmodern. Uitam de asemenea, puterea gândului, mai ales asociată cu cea a cuvântului. În virtutea acestei puteri, reflexia și reflecția la înger îl face propriu persoanei noastre: prin înger, omul se descoperă ca intelect pur, iar prin om, îngerul aproximează "miresmele senzitivității", după cum susține și remarcă și autorul acestei lucrări adică Andrei Pleșu. Metafizicianul, teologul sau credinciosul care reflectează asupra problematicii îngerilor oferă, prin urmare, intelectului o hrană speculativă pe măsura lui. Gândul la înger face ca îngerul să se nască în spațiul gândirii, tot astfel cum gândul la om face ca omul să prindă contur în spațiul existenței angelice. Omul devine înger și îngerul devine om prin simplul fapt că se reflectă unul într-altul.

Dacă îngerul este însuși actul intelectual prin care el se prezintă conștiinței mele, dacă îngerul este "înființat" prin orientarea mea către el, atunci ce rămâne din existența lui autonomă, ce este îngerul "în sine"? Întrebarea este superfluă. Sigur că îngerul nu este un fenomen al gândirii mele. Dar în "sine-le" lui nu este la îndemâna capacităților mele de definire, și aceasta este surprinsă și în axioma lui Eriugena: "Cel care definește trebuie să fie mai cuprinzător decât obiectul definit". Dacă poate cineva cu adevărat să definească îngerul "în sine", ca de altfel și omul "în sine", Acesta este numai Creatorul lor și al nostru, al tuturor. Ființei create nu-i rămâne în acest caz decât să se declare mulțumită cu o cunoaștere (de)limitată, nu cu ceea ce ființa îngerului poate fi "în sine", ci cu ceea ce poate asimila firea sa cognitivă. Ființa creată nu poate recunoaște îngerul decât în ceea ce are în comun cu el, adică în intelect. Intelectul omenesc este intelect angelic, adumbrit de trup. Intelect ceresc, celest și corporalitate terestră, omul este simultan în armonie și în contradicție cu lumea îngerilor. Deocamdată, limitat de fizicalitate, intelectul uman este o facultate condamnată la

intermitență. Nu poate gândi asupra "văzutele" decât din imediata lor vecinătate și nu poate gândi asupra "nevăzutele" decât tot din unghiul celor văzute "în oglindă și în ghicitoră", așa cum o face credința.

S-a spus mereu că îngerii sunt "dublul" ceresc al omului. Și așa după cum afirmă Andrei Pleșu, suntem însoțiți mereu de modelul nostru, de "portretul" nostru îmbunătățit. Și suntem – sau ar fi bine să fim – într-un dialog permanent cu posibilul acestui portet. Pentru că lângă fiecare "este", îngerul care așează un "cum ar trebui să fie". El conjugă neobosit, la optativ, curgerea vieții noastre, așa cum am face-o noi înșine dacă am fi în condiția lui și statutul său. Și pentru a înțelege mai bine, în ce constă dialogul om-înger, să privim fenomenul lumii îngerilor în lumina dogmaticii ortodoxe: Pe baza revelației divine, Biserica învață că prin lumea spirituală se înțelege lumea îngerilor, în dubla lor ipostază: buni și răi. Îngerii au fost creați de Dumnezeu din nimic, prin înțelepciunea, dragostea și voința Sa. În Sfânta Scriptură nu se menționează în mod clar și precis actul creării îngerilor. Sfântul Ioan Gură de Aur explică absența din referatul biblic a precizărilor referitoare la îngeri scriind că : "În cartea Facerea se urmărește numai începutul istoric al lumii văzute și actul stăpânirii ei. Cronologia faptelor expuse în Cartea Genezei urmează să pună în lumină personalitatea Creatorului ei și activitatea providențială a Acestuia." Pe de altă parte, absența unei informații precise în cărțile lui Moise, în ce privește originea îngerilor, este consecința faptului că autorul biblic se temea ca poporul să nu idolatrizeze aceste făpturi. Așadar, Îngerii sunt ființe imateriale, personale și mărginite, dar superioare omului, atât în putere, cunoaștere, cât și în virtute. Nu au nevoie de hrană, nu au gen și nu sunt supuși tentațiilor și ispitelor: "La înviere, oamenii nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci sunt ca îngerii lui Dumnezeu în cer" (Matei 22,30). Însușirea rațională a îngerilor buni este subliniată de Sfântul Apostol Pavel: "Pentru că înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin Biserică, începătoriilor și stăpâniilor în ceruri." (Efeseni 3,10). Facultatea rațională a îngerilor este confirmată de către Fiul lui Dumnezeu: "Să nu disprețuiți pe vreunul din aceștia mici, că zic vouă: că îngerii lor, în ceruri, pururea văd fața Tatălui Meu, Care este în ceruri." (Matei 18, 10). Însușirea volițională a îngerilor buni este precizată de Psalmistul David: "Bindecuvențați pe Domnul toți îngerii Lui, cei tari la virtute, care faceți cuvântul Lui și auziți glasul cuvintelor Lui." (Psalmul 102, 20). Însușirea afectivă a naturii îngerilor este subliniată de cartea Psalmilor, unde se remarcă acordul deplin între voința lui Dumnezeu și modul de acțiune al îngerilor: "Lăudați-L pe El toți îngerii Lui, lăudați-L pe El toate puterile Lui." (Psalmul 148,2).

În legătură cu numărul lor, Sfinții Părinți ai Bisericii (în special Sfântul Dionisie Areopagitul în lucrarea sa „Ierarhia cerească și ierarhia pământească”) arată că numărul lor este foarte mare. Sfântul Ioan Gură de Aur, preluând o expresie a Sfântului Clement Alexandrinul, afirma că sunt "popoare infinite de puteri netrupești". Ierarhia îngerilor buni nu este menționată direct în Sfânta Scriptură; totuși, în funcție de însușirile cu care au fost înzestrați de Dumnezeu la creație și de efortul personal depus în sensul și direcția conlucrării cu harul dumnezeesc, îngerii se deosebesc și diferențiază între ei. Acest aspect permite și îngăduie împărțirea lor în mai multe categorii. În lucrarea *Despre ierarhia cerească*, Sfântul Dionisie Areopagitul arată că îngerii se împart în trei triade sau clase, în funcție de gradul lor de apropiere de Dumnezeu: *Triada 1* : Scaunele, Heruvimii, Serafimii; *Triada 2* : Domniile, Stăpânirile, Puterile; *Triada 3* : Începătoriile, Arhanghelii, Îngerii. Îngerii sunt cinstiți de către Biserică încă din epoca apostolică. Treptat, Biserica a oficializat un cult de venerare a îngerilor, concretizat în acatiste, rugăciuni și imnuri. De asemenea, Biserica a consacrat ziua de luni a fiecărei săptămâni pentru venerarea și pomenirea îngerilor, precum și zile de evocare a unuia sau mai multor îngeri, cum ar fi ziua de 8 noiembrie a fiecărui an, când îi cinstim și îi pomenim pe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. Mai mult decât atât, în semn de cinstire

deosebită, o parte dintre bisericile locale au ca protectori spirituali pe îngerii amintiți, iar onomastica creștină confirmă importanța deosebită pe care credincioșii o acordă acestora, prin preluarea numelor lor ca nume de botez. Călugarii, monahii sunt dovada vie de venerare a îngerilor, prin faptul ca preiau modelul acestora, alegând să ducă pe pamânt o viață îngerească, după cuvântul Mântuitorului nostru Iisus Hristos, potrivit Căruia, în viața de dincolo, nu se vor mai căsători, ci vor fi ca îngerii lui Dumnezeu în ceruri. În planul divin, toți îngerii au fost gândiți ca spirite bune. Momentul căderii acestora corespunde cu cel al creării lor, gândul spiritelor rele situându-se pe o poziție opusă gândului dumnezeesc. Urmările acestei atitudini au fost: denaturarea discernământului, scurtcircuitarea afectelor și dirijarea voinței spre rău. Păcatul îngerilor răi a constat în controversa cu Dumnezeu. Păcătuiind în deplină cunoștință, hotărârea, decizia lor a dus la o condamnare definitivă și irevocabilă. În Sfânta Scriptură se arată că îngerii răi au ispitit pe primul om (Facerea 3, 1-15) și că există o împărăție a diavolului, după cum se exprimă Mântuitorul nostru Iisus Hristos. (Matei 12, 26).

Îngerii răi sunt ființe spirituale, personale - acest lucru îl reflectă însuși numele lor: «Satan» (Matei 12, 26), «Belzebul» (Matei 10, 25), «Veliar» (II Corinteni 6,15) - înzestrate cu libertate, rațiune, voință și simțire. Rațiunea îngerilor răi este orientată către săvârșirea faptelor rele. Voința lor este dirijată în direcția săvârșirii constante a răului. Simțirea acestora este subordonată acțiunilor aflate în opoziție cu voința lui Dumnezeu. Gravitatea păcatului lor releva două aspecte: ca ființe pur spirituale, le era mai ușor să nu păcătuiască, gândirea lor fiind intuitivă, nu discursivă; fiind lipsiți de trup și de tentațiile carnale, păcatul lor este al voinței, nu al afectelor. În ce privește numărul îngerilor răi, Sfânta Scriptură vorbește despre o împărăție a diavolilor: "Dacă satana scoate pe satana, s-a dezbinat în sine; dar atunci cum va dăinui împărăția lui." (Matei 12,26). Mântuitorul nostru Iisus Hristos arată că există legiuni de diavoli. Din numirile cuprinse în textele biblice rezultă că numărul diavolilor este foarte mare: "draci" (Matei 11, 18), "diavoli" (Matei 4,1); "duhuri necurate" (Matei 10, 1); "duhuri rele" (Apocalipsa 16, 14). Deosebirile între îngerii răi se datorează gradului lor de participare la revolta împotriva lui Dumnezeu; ei se situează pe o treaptă inferioară de existență, diferită și deosebită de cea pe care se găseau înainte de cădere. Ca urzitor al răului, diavolul este un agent al corupției și îi provoacă pe oameni la păcat, spre a-i câștiga pentru împărăția sa: "Potrivnicul vostru, diavolul, umblă, răcnind ca un leu, căutând pe cine să înghită" (I Petru 5,8). El poate ispiti omul, dar nu-l poate constrânge să păcătuiască, nu poate trece peste voința omului, cu alte cuvinte. Maniera în care diavolul provoacă subiectul uman este de ordin psihologic. El acționează asupra omului prin percepții, senzații și reprezentări ori prin influențarea discernământului, a imaginației, a închipuirii și a fanteziei, cu scopul de a genera și stimula confuzia, astfel ca o pseudovaloare să fie acceptată ca o valoare autentică. Dumnezeu permite și îngăduie diavolului să exercite acțiuni coruptibile asupra omului. Scopul acestor acțiuni este de a fortifica voința subiectului uman în lupta împotriva răului și de a releva disponibilitatea naturii umane în direcția realizării în lume a binelui. În teologia musulmană există legenda potrivit căreia o seamă de îngeri au devenit răi din invidie, fiindcă omul a fost creat într-un mod privilegiat: trup și suflare divină și prin aceasta ar fi în potențialitate, superiori îngerilor. În pofida acestei legende, nu putem afirma că ar exista superioritate în Împărăția lui Dumnezeu, căci nu se pune problema acolo unde este o permanentă desăvârșire și ajungerea treptată la adevărurile dumnezeiești.

Însă, este adevărat că, pe lângă faptul că sunt Duhuri slujitoare, îngerii au ca trăsătură definitorie nevoia de a proteja creația lui Dumnezeu. Iar un obstacol, o piedică în calea protecției îngerești, este exercițiul egolatriu, obsesional al protecției și iubirii de sine. Grija meschină de sine expune la trufie, slavă deșartă, orgoliu și suficiență de sine. Omul nu poate fi propriul său înger: "Nu vă îngrijiți de viața voastră (...) nici de trupul vostru (...). Nu vă îngrijiți de ziua de mâine » (Matei 6, 25, 34). Faptul de a fi protejat stimulează consolidarea propriei dimensiuni proiectoare. Îngerul transmite omului pe care îl protejează misterul

vocației protectoare, astfel încât protejatul învață să protejeze la rândul său, își descoperă dimensiunea angelică

Acum, în încheiere, vom afirma și susține cu toată tăria și convingerea, că volumul „Despre Îngeri” a domnului Andrei Pleșu este unul dintre cele mai bune tratate de anghelologie din cultura și spiritualitatea noastră, răsăriteană, ortodoxă și, mai ales, românească, ce contribuie, deci, la consolidarea, nu numai a culturii dar și a teologiei, a doctrinei eclesiastice și a dogmaticii românești.

Stelian Gomboș